

LERARENOPLEIDINGEN...

...volop
in beweging

De oogst van 26 gesprekken.

Een verslag met conclusies, aandachtspunten en aanbevelingen.

...volop
in beweging
met oog voor de toekomst.

EEN RONDGANG

In juni 2015 formuleren de hogescholen de gemeenschappelijke agenda 2015-2018 voor hun lerarenopleidingen die 90% van alle Nederlandse leraren opleiden onder de titel 'Opleiden voor de Toekomst'. In het najaar hebben hogescholen de bijbehorende uitvoeringsagenda opgesteld.

Lerarenopleidingen genieten de belangstelling van velen. Terecht, vanwege de belangrijke rol en verantwoordelijkheid van de (toekomstige) leraar voor de ontwikkeling van jonge mensen. Soms buitelen ideeën en initiatieven dan ook over elkaar heen, met de bijbehorende belasting voor lerarenopleiders en hun organisaties.

Daarom is begonnen met een rondgang langs alle 26 hogescholen met lerarenopleidingen. Ontwikkelingen, inzichten, initiatieven en voornemens zijn gedeeld. Ambities en mogelijkheden tegen elkaar afgewogen. Dat alles leidt tot een dynamisch beeld waarvan dit verslag de uitdrukking is. In de bijlage zijn kengetallen opgenomen. De bijlage bevat tevens een overzicht van de tijdens de gesprekken genoemde voornemens die bestaan over de ontwikkeling van nieuwe associate degree en master opleidingen.

Op 22 april 2016 hebben de hogescholen de opbrengsten van deze rondgang vertaald in een aantal concrete activiteiten, die daarmee een verdere uitwerking zijn van de ambities uit de agenda 'Opleiden voor de Toekomst'. De opbrengsten van deze activiteiten worden gedeeld tijdens een werkconferentie in november 2016. In december volgt een eindrapportage, met inbegrip van een voorstel van de stuurgroep voor een vervolgtraject. Op deze manier wordt een extra impuls gegeven aan de ambities en initiatieven die door de hogescholen zelf worden ingebracht. De rondgang en de rapportage werden verzorgd door Ad de Graaf en Judith Kivits, onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van Ron Bormans, portefeuillehouder lerarenopleidingen in het bestuur van de Vereniging Hogescholen. Hen past dank.

Thom de Graaf, voorzitter

Een dynamisch beeld

DE WAARDE VAN KENNIS

Meer dan 10.000 nieuwe leraren behalen jaarlijks een diploma aan een hogeschool voor één van de mooiste, maar ook meest complexe beroepen die er zijn: docent. Het is mooi om jonge mensen op vroege leeftijd kennis te laten maken met de Nederlandse taal, met rekenvaardigheid, met hun oriëntatie op een steeds grotere wereld om hun heen. Om hen te laten ontdekken waar we vandaan komen, hoe we met elkaar samen leven, wat belangrijke kennis en vaardigheden zijn en noem zo maar op. En om dan leerlingen te zien groeien naar zelfstandigheid.

Maar het is ook complex. Er zijn verschillende leerstijlen, uiteenlopende talenten die soms verschillend worden gewaardeerd. Meer en meer komt de buitenwereld de klas in. Blijven scholen een (zeker voor de jongere leerlingen) beschermde biotoop met een gezonde wisselwerking met die buitenwereld, of zijn de invloeden van die buitenwereld zo heftig dat die biotoop onder druk komt te staan?

Evenals in andere sectoren kennen onderwijs en docenten de voor- en nadelen van social media. Is informatie wel gelijk aan kennis? Hoe bevorder je 'digitale wijsheid', het doorgronden van opbrengsten en gevaren van social media? Wat is de waarde van kennis van vandaag of van gisteren? Zijn vaardigheden die in de dagelijkse omgang via social media belangrijk zijn, dezelfde als die binnen de school en later op de arbeidsmarkt belangrijk zijn?

En hoe leg je als leraar de verbinding met de leefwereld van Nederlandse jongeren of nieuwkomers wiens referentiekader niet vanzelfsprekend hetzelfde is als die van de leraar? Maar ook, hoe leg je als leraar de verbinding met de leefwereld van hoogbegaafden? En hoe ga je om met de onzekerheid bij veel leerlingen over hun toekomst en over de veranderende wereld waarin zij nu en straks, dichtbij en verder weg leven?

Leraren moeten vakinhoudelijke kennis hebben, maar ook in staat zijn om soepel de leefwereld van hun leerlingen binnen te stappen. Om hen te kennen en te begrijpen. Dat alles vraagt om pedagogiek, didactiek, wijsheid zelfs, die afhankelijk van leeftijd, leerling en schoolsoort een verschillende gedaante zal hebben.

Het leraarschap is mooi, en zeker ook complex. En lerarenopleiders en –

opleidingen moeten studenten daarop voorbereiden. De ontwikkelingen en ambities die hieronder worden beschreven, moeten tegen die achtergrond worden gezien.

1.1 Kwaliteit

Over vakmanschap en meesterschap. De kwaliteit van de lerarenopleidingen is de afgelopen jaren onmiskenbaar omhoog gegaan. Zo blijkt uit rapporten van de onderwijsinspectie en recente accreditaties. Er is een groeiend evenwicht tussen vakkennis en pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden. De ontwikkeling van landelijke kennisbases, kennistoetsen en peer review hebben bijgedragen aan een noodzakelijke en steviger positie van de vak kennis in het curriculum van zowel de pabo's als de tweedegraads lerarenopleidingen. Bij de pabo's dreigde een overmaat aan landelijke kennistoetsen, maar op voorstel van de hogescholen is de minister bereid af te zien van uitbreiding van het aantal kennistoetsen naast rekenen en Nederlandse taal. Voorwaarde is wel dat wordt gezorgd voor een goed stelsel van peer review van vakdocenten. Samen met het landelijk overleg lerarenopleidingen basisonderwijs en 10voordeleraar zijn de uitgangspunten van zo'n systeem van peer review geformuleerd. Naar verwachting zal dit project binnenkort van start gaan. De kennistoetsen blijken over het algemeen goed ingeburgerd bij de pabo's. Het vormt onderdeel van een breder kwaliteitsbeleid waartoe ook de aanscherping van de toelatingseisen behoort.

Ook bij de tweedegraads lerarenopleidingen heeft de ontwikkeling van een gemeenschappelijke kennisbasis en landelijke kennistoetsen van 15 opleidingen bijgedragen aan de kwaliteit van de opleidingen en het herstel van het evenwicht tussen vakinhoudelijke kennis, vakdidactiek en algemene pedagogiek en didactiek.

*'Er is veel meer collegiaal overleg door bijvoorbeeld de samenwerking in de borging van de landelijke kennisbases. De samenwerking tussen lerarenopleiders heeft een sterker inhoudelijk karakter gekregen in de vorm van redactie- en normeringspanels voor de landelijke kennistoetsen, in peerreviewgroepen voor borging van de landelijke kennisbases en in Landelijke Vakoverleggen. Dit heeft een positieve invloed op de kwaliteit van onze lerarenopleidingen. We leggen met elkaar de lat hoog en houden elkaar scherp'.
Meerjarenagenda ADEF, najaar 2015*

Toelatingseisen. In 2011 schreef de door toenmalige HBO-raad ingestelde commissie Meijerink dat een goede voorbereiding op het beroep uit drie delen bestaat: hogere kwaliteit beginnende studenten, hogere kwaliteit pabo zelf, kwalitatief goede inwerkperiode (inductiefase) op de school. De kwaliteit van de pabo is verhoogd, scholen besteden meer aandacht aan een goede inwerkperiode en met ingang van het studiejaar 2015/2016 zijn de toelatingseisen verzaamd. Dit leidt tot een sterke daling van het aantal nieuwe studenten.

Tijdens de rondgang langs de pabo's bleek brede steun te bestaan voor de verzwaarde toelatingseisen. Voor een enkele hogeschool geldt dat de lat nog wel wat hoger zou kunnen worden gelegd (De Kempel). Bij sommige opleidingen bestaat de indruk dat de studie-uitval in het eerste jaar hierdoor vermindert, bij andere is dat nog onzeker.

De verzwaarde toelatingseisen hebben ook gevolgen voor de diversiteit van de instroom. In media wordt gesproken over 'de verwitting van de pabo'. In de uitvoeringsagenda bij Opleiden voor de Toekomst is daarom afgesproken dat hogescholen zullen werken aan een gezamenlijk actieplan diversiteit. Hierover zal in de loop van 2016 een ronde tafel worden georganiseerd. Op basis van de input van experts wordt een gezamenlijk actieplan eind 2016 opgeleverd. Twee hogescholen zullen dit gaan voorbereiden.

Maar ook nu al zijn hogescholen betrokken bij samenwerkingsprojecten met ROC's die zich richten op een betere voorbereiding op het hbo en op de toelatingsexamens. Een voorbeeld hiervan is een project in Amsterdam waarin de Ipabo, de HvA en Inholland dit samen met de ROC's hebben opgepakt, of een project van De Haagse Hogeschool met Mondriaan.

Studie-uitval heeft niet alleen te maken met kennis en/of vaardigheden. De ervaring leert dat een niet-realistisch beroepsbeeld bij studenten na een kennismaking met de beroepspraktijk kan leiden tot het staken van de studie. Daarom kiezen sommige hogescholen – zoals de Hogeschool Leiden – ervoor het beroepsbeeld nadrukkelijk onderdeel te laten zijn van de studiekeuzegesprekken voor aanvang van de studie.

Bij de tweedegraads lerarenopleidingen zijn de toelatingseisen niet verzaamd,

waardoor ook studenten die al een fiks aantal jaren geen onderwijs in het desbetreffende vak hebben genoten, toch over een toelatingsrecht tot die opleiding beschikken.

Dit kan bijvoorbeeld gelden voor de mbo-instroom die van 2011 en 2015 is gegroeid van 24% tot 29%. Het relatieve aandeel van de mbo-instroom naar de tweedegraads lerarenopleidingen varieert van bijvoorbeeld 40% (algemene economie), tot 30% (biologie), 28% (Engels) en 19% (aardrijkskunde). De studie-uitval onder mbo'ers na één jaar bedraagt bij de tweedegraads lerarenopleidingen 26% en van havisten is die 17%.

Aangenomen mag worden dat aanwezige deficiënties doorwerken in het eindniveau van de opleiding. Het verdient aanbeveling hierover in de loop van dit jaar een discussie te voeren leidend tot een concreet voorstel over de mogelijkheden tot versterking van de kwaliteit van de instroom. Er zijn daarbij tenminste drie modaliteiten denkbaar. De eerste mogelijkheid is verzwaring van de toelatingseisen naar analogie van die van de pabo. De tweede is intensivering van de samenwerking met het voorbereidend onderwijs en zeker met het mbo gericht op een steviger inhoudelijke voorbereiding.

Een enkeling noemt als derde mogelijkheid een verlaging van de cesuur van de kennistoets, oftewel het stellen van minder hoge eisen omdat de huidige eisen te hoog zouden zijn. Geen enkele mogelijkheid moet bij voorbaat worden afgewezen, maar vastgehouden moet worden aan het uitgangspunt dat afgestudeerden, ongeacht hun vooropleiding, altijd over die kennis en vaardigheden beschikken om boven de 'lesstof' van het vakgebied uit te stijgen. Daarnaast wijst ADEF er terecht in de eigen meerjarenagenda op dat het borgen van de 'kwaliteitsstandaard' van de tweedegraads lerarenopleidingen noodzakelijk is vanwege de mogelijkheid tot doorstroming naar de (vak-)masters.

Kwaliteit en kritische massa. Met de minister van OCW is afgesproken dat (vanwege de aangescherpte toelatingseisen) de bekostiging van de pabo's in de periode 2015-2020 wordt gestabiliseerd. Dit biedt hogescholen met een 'geringe kritische massa' de mogelijkheid plannen te ontwikkelen om binnen de reguliere bekostiging de kwaliteit van het onderwijs ook voor de langere termijn te garanderen. Dit speelt bij pabo's met een kleine omvang, zowel bij sommige mono-sectorale hogescholen als bij enkele multi-sectorale hogescholen met een kleine pabo.

Realiteitszin overheerst. Mono-sectorale pabo's intensiveren hun onderlinge samenwerking in het verband van Radiant*, een nieuw te vormen coöperatieve vereniging. De partners stellen hier hogere eisen aan dan aan eerdere samenwerkingsverbanden, mede in het perspectief van de beëindiging van de budgettaire stabiliteit over enkele jaren. De samenwerking moet echte meerwaarde opleveren, inhoudelijk en financieel. Maar ook apart van Radiant zijn er initiatieven om door samenwerking kritische massa en daarmee kwaliteit te vergroten. Zo werken VIAA en KPZ in Zwolle aan een Onderwijsboulevard met ROC de Landstede en streeft Iselinge naar een bundeling van krachten met het scholenveld in de Achterhoek.

Ook in het tweedegraads gebied worden in samenspraak met het scholenveld creatieve oplossingen gezocht om ook op termijn de kwaliteit te kunnen borgen. De Driestar is hiervan een voorbeeld. Door gebruik te maken van topdocenten uit het VO kunnen zij de kwaliteit van de docenten in de deeltijd opleidingen hoog houden. Bij Inholland zijn tweedegraads lerarenopleidingen geclusterd.

“Uniek voor onze Lerarenopleidingen is dat wij vakoverstijgend onderwijs bieden. Dit betekent dat je verder kijkt dan alleen het vak waarvoor je als leraar wordt opgeleid en bijvoorbeeld lessen krijgt samen met studenten van andere lerarenopleidingen.”

Deze clustering is inhoudelijk gemotiveerd en heeft schaalvoordelen. De landelijke kennistoets borgt daarbij het niveau van de vakinhoudelijke component van de opleiding.

Maar de ogen zijn niet gesloten voor de mogelijkheid dat andere arrangementen noodzakelijk zijn indien plannen onvoldoende opleveren en kwaliteit door een gebrek aan kritische massa niet kan worden gegarandeerd. Bij sommige multi-sectorale hogescholen met kleine pabo's is een oriëntatie op nieuwe, regionale arrangementen met andere hogescholen geen taboe. Radiant zal zich moeten bewijzen en de subsidieregeling voor opleidingsscholen is soms een welkome bron om samen met het scholenveld kwaliteit en gezonde bedrijfsvoering zeker te kunnen stellen. In een enkel geval wordt onderkend dat het wegvallen hiervan gevolgen heeft voor de bedrijfsvoering.

* In Radiant nemen deel: De Kempel, Ipabo, Iselinge, CHE, Driestar, VIAA, KPZ, Thomas More, Marnix

In het uitvoeringsplan bij 'Opleiden voor de Toekomst' is afgesproken dat op grond van deze oriënterende rondgang langs de lerarenopleidingen wordt besloten over 'de wijze waarop tussentijds wordt teruggekoppeld over de voortgang van het proces gericht op het post-2015/2020 tijdperk'. Voorgesteld wordt dat de hogescholen voor 15 oktober 2016 de Stuurgroep informeren over de ontwikkeling van de studentenaantallen en de voortgang van de planvorming. Dit betreft zowel de pabo's als zogeheten 'kleine vakken' bij de tweede- en eerstegraads lerarenopleidingen. Hogescholen worden uitgenodigd om daarbij met elkaar het open gesprek aan te gaan over nieuwe vormen van samenwerking. Tijdens de rondgang zijn diverse vormen van 'joint ventures' de revue gepasseerd. Van de graduate school HU/Windesheim en De Nieuwste Pabo tot creatieve oplossingen in landsdelen waar het geringe aantal studenten het lastig maakt de diverse kwaliteiten in het docententeam te borgen. Eind 2016 worden bezien of, en zo ja welke initiatieven nodig zijn om dit proces goed te laten verlopen.

De academische pabo. Een groot aantal pabo's is de afgelopen jaren een samenwerkingsverband aangegaan met universiteiten gericht op de ontwikkeling van een academische pabo.

*"Het toerusten van leerkrachten met wetenschappelijke kennis van de pedagogische en onderwijskundige context waarbinnen de basisschool functioneert, verhoogt hun professionaliteit en levert tevens een positieve bijdrage aan schoolontwikkeling. Deze combinatie van een beroepsgerichte insteek (praktijkvaardigheden, reflectief handelen, ontwikkelen van professionele identiteit) en een academische oriëntatie (analyseren & integreren) en academische vaardigheden om onderzoek te beoordelen en uit te voeren vormt daarom ook het hart van de Academische Pabo's."
Aldus het landelijk netwerk Academische Pabo's.*

Onder deze naam gaan verschillende gedaantes schuil. Bij een aantal pabo's is sprake van bi-diplomerings met een universitaire bachelor. Ook zijn er varianten zonder bi-diplomerings, maar met een stevig pre-master traject binnen de pabo die (directe) doorstroom naar een universitaire master mogelijk maakt. Tenslotte is er nog de variant waarbij de pabo-bachelor in nauwe samenwerking met een universiteit in een driejarig traject wordt vormgegeven, waarbij de bachelor direct toegang biedt tot de universitaire master. Het verdient aanbeveling te verkennen

of de transparantie naar studenten en werkveld ermee gebaat is dat de naam Academische Pabo zowel wordt gebruikt voor trajecten waar bi-diplomerings centraal staat als voor trajecten die zich vooral richten op een pre-master traject binnen de pabo.

Met de ontwikkeling van academische pabo's wordt de samenwerking tussen hogescholen en universiteiten gestimuleerd. De ontwikkeling van aparte universitaire pabo's zal de academische pabo's kannibaliseren en daardoor een ongewenst effect hebben op de inhoudelijke samenwerking tussen hogeschool en universiteit in de academische pabo.

Lerarenopleiders. De kwaliteit van elke opleiding staat of valt met de kwaliteit van leeromgeving en lerarenopleiders. De fase is voorbij waarin de aandacht vooral gericht was op een fikse toename van het aantal op master niveau opgeleide docenten. Nu dit is gerealiseerd, wordt heel anders gewerkt aan kwaliteit en kwaliteitsverhoging van de opleiders. Verbreding en verdieping van de oriëntatie van de lerarenopleiders staat voorop.

Bij sommige opleidingen is regel dat elke docent op twee van de drie werkerterreinen 'onderwijs, onderzoek, contractonderwijs' werkzaam is (KPZ en Hanze). Ander voorbeeld is de HAN waar wordt gewerkt met gemeenschappelijke teams, zowel binnen als buiten de school, die onderwijs verzorgen, of zijn er docentenstages waarbij een lerarenopleider gedurende een periode van 4 maanden gekoppeld wordt aan een leraar uit het (v)mbo (Rotterdam).

Allerlei vormen van peer review winnen steeds meer terrein. Genoemd is de peer review die wordt georganiseerd en in de plaats komt van oorspronkelijk beoogde gezamenlijke kennistoetsen bij enkele vakken van de pabo en die door het Lobo in samenwerking met het project 10voordeleraar wordt georganiseerd. Bij diverse tweedegraads lerarenopleidingen is al de nodige ervaring opgedaan met het werken met peer review om de kennisbasis voor die opleiding te borgen. Deze werkwijze draagt sterk bij aan het inhoudelijke gesprek en daarmee aan de professionalisering van lerarenopleiders. Een ander voorbeeld is de HZ waar een team van HU/Windesheim in de periode tot de zomer de pabo gaat reviewen. Allemaal voorbeelden die gericht zijn op de kwaliteit van het onderwijs én op professionalisering van docenten. Bij master opleidingen wordt ingezet op meer gepromoveerde docenten passend bij de eisen die nu eenmaal aan master opleidingen worden gesteld. Hierdoor wordt de

noodzakelijke inbedding van de masteropleidingen in een omgeving en cultuur van praktijkgericht onderzoek versterkt.

1.2 De opleidingen

De sector kent een veel grotere dynamiek dan op enige afstand zichtbaar is. Bestaande opleidingen vernieuwen zich en er zijn allerlei samenwerkingsprojecten tussen opleidingen. Ook wordt met de ontwikkeling van nieuwe opleidingen gereageerd en geanticipeerd op ontwikkelingen in het scholenveld.

Associate degrees kunnen nieuwe perspectieven bieden, zo staat te lezen in 'Opleiden voor de Toekomst'. Uit de rondgang langs de lerarenopleidingen blijkt dat een aanzienlijk aantal hogescholen serieuze plannen heeft om deze opleidingen te ontwikkelen en aan te bieden. De werkelijkheid heeft het voornemen van onze uitvoeringsagenda achterhaald om in een landelijk project de behoefte aan associate degree opleidingen te onderzoeken. Een aantal hogescholen wil de associate degree pedagogisch educatief medewerker aanbieden zoals die nu al wordt aangeboden door de Hogeschool Rotterdam.

**De opleiding pedagogisch educatief medewerker is niet zozeer op het primair onderwijs gericht, maar op de pedagogisch-didactische begeleiding en stimulering van jonge kinderen, die deelnemen aan reguliere voor- en vroegscholen.
De opleiding wordt aangeboden aan de Rotterdam Academy**

Daarnaast zijn er initiatieven die zich oriënteren op het overgangsgedebied tussen educatie en de sociale omgeving van een kind. Zo werkt de KPZ samen met Landstede, Menso Alting en VIAA aan een Campus kind beroepen. Centraal in die samenwerking staat de ontwikkeling van de AD pedagogisch professional kind en educatie.

De opleidingen bevinden zich op het breukvlak van de lerarenopleidingen en de sociale studies, sluiten aan bij een behoefte in het werkveld en bij de wens tot meer samenwerking tussen hogescholen en ROC's.

De veelheid van initiatieven laat een trendbreuk met het verleden zien. Het is belangrijk om, gelet op het belang van herkenbaarheid van relatief jonge opleidingen, afspraken te maken over de nomenclatuur van deze opleidingen. Waar sprake is van een grotendeels overlappend curriculum verdient dezelfde nomenclatuur de voorkeur.

Bi-diplomerig speelt in op de behoefte van zowel studenten als scholenveld. De Academische Pabo is zo'n voorbeeld. Het Teachers College van Windesheim doorbreekt de schotten tussen pabo en tweedegraads lerarenopleiding waardoor studenten later in hun studie kunnen kiezen voor het basisonderwijs, dan wel het voortgezet onderwijs of MBO.

Het Teachers College is anders ingedeeld dan andere bacheloropleidingen bij Windesheim Flevoland. Anders dan bij de Pabo en Lerarenopleiding voortgezet onderwijs kiest de student niet meteen voor een onderwijssector of voor een vak. De eerste anderhalf jaar is de zogenaamde Freshman fase. In drie semesters ontwikkel je een brede visie aan de hand van maatschappelijke thema's. Vervolgens maakt de student een vervolgkeuze voor de Pabo en/of het voortgezet onderwijs. Dit is de Craftsman fase, waarin je het vakmanschap van de leraar ontwikkelt. Ook bestaat de mogelijkheid tot bi-diplomerig.

Bij de NHL wordt overwogen een gezamenlijk programma aan te bieden voor de lerarenopleidingen po en vo/mbo, dat mogelijk kan leiden tot bi-diplomerig. Er zijn meer hogescholen waar studenten de mogelijkheid tot bi-diplomerig wordt geboden, in feite wordt de mogelijkheid bij alle hogescholen met tweedegraads lerarenopleidingen en pabo's aangeboden dan wel onderzocht. Niet alleen biedt dit een antwoord op de behoefte van studenten, het speelt ook in op ontwikkelingen in het vmbo. Daar is namelijk een sterke behoefte aan leerkrachten die de sterke vakkennis van de tweedegraads lerarenopleiding combineren met de stevige pedagogische vaardigheden van de pabo, en de brede schoolvakkennis die daar ook wordt opgedaan. Tenslotte is dit een goed vertrekpunt om te kunnen anticiperen op ontwikkelingen zoals die wellicht voortvloeien uit Onderwijs2032.

Het beroepsonderwijs heeft vragen. Aan het beantwoorden van die vragen wordt hard gewerkt. Een eerste voorbeeld is de invoering van

twee afstudeerrichtingen aan de tweedegraadslerarenopleidingen. Een afstudeerrichting algemeen vormend onderwijs (onderbouw havo/ vwo) en een afstudeerrichting beroepsgericht onderwijs (vmbo/mbo). De eerste studenten studeren dit studiejaar al af in een gekozen afstudeerrichting. Vanaf studiejaar 2016-2017 geldt dat voor alle studenten aan een tweedegraads lerarenopleiding. Ook wordt ingespeeld op de nieuwe profielen die in het vmbo worden ingevoerd. Zo werkt Stoas Wageningen/Vilentum Hogeschool aan een nieuwe bacheloropleiding voor leraren in het vmbo-profiel Dienstverlening en producten. Daarnaast is ingezet op de versterking van het traject voor zij-instromers in het beroep, met name gericht op het mbo. Voor deze groep bestaat namelijk een specifieke pedagogisch didactische training die leidt tot een getuigschrift (Pedagogisch didactisch getuigschrift, of pdg) waarmee de betreffende student geschikt wordt verklaard om les te geven in het MBO. Vergelijkbare trajecten bestaan ook voor de tweede- en eerstegraads lerarenopleidingen. Een kandidaat ontvangt in dat geval wel een tweedegraads bevoegdheid, maar geen apart bachelor-diploma. Met name de pdg-trajecten zijn behoorlijk omvangrijk, met in 2013 maar liefst 448 afgegeven geschiktheidsverklaringen. De zij-instroom trajecten gericht op het verkrijgen van een tweede- en eerstegraads bevoegdheid zijn daarentegen veel kleiner, met in 2013 respectievelijk 41 en 103 (t.o.v. 77 het jaar daarvoor) afgegeven geschiktheidsverklaringen.

In het vmbo zijn ook pabo-afgestudeerden werkzaam. Formeel beschikken zij daarbij niet over de juiste bevoegdheid. In het verlengde van de politieke wens het aantal onbevoegde docenten terug te dringen, heeft overleg plaatsgevonden tussen staatssecretaris, scholenveld en hogescholen. Vanuit de Vereniging Hogescholen is ingebracht dat pabo-afgestudeerden (met een aanvullende bijscholing) voldoende bekwaam kunnen worden geacht voor de kaderberoepsgerichte en de basisberoepsgerichte onderbouw van het vmbo. Dat geldt niet voor de bovenbouw, noch voor het vmbo-tl en -gl. Daarvoor zou onverkort de tweedegraads bevoegdheid moeten blijven gelden. Voor zittende docenten met een pabo-diploma kunnen dan, op basis van de landelijke kennistoetsen, assessments worden ontwikkeld en maatwerkprogramma's worden aangeboden, waardoor deze groep onbevoegde maar veelal wel bekwame leraren binnen afzienbare termijn voldoet aan de formele bevoegdheidseisen.

Tenslotte bieden hogescholen lerarenopleidingen aan voor de beroepsgerichte

vakken in vmbo en mbo. Genoemd worden de lerarenopleidingen technisch beroepsonderwijs en consumptieve technieken alsmede de lerarenopleidingen voor de groene sector. De eerste twee lerarenopleidingen worden aan verschillende hogescholen aangeboden maar de belangstelling hiervoor is de afgelopen jaren verminderd. De instroom daalde van 2012 tot 2015 bij de lerarenopleidingen technisch beroepsonderwijs van 105 naar 74 en bij consumptieve technieken van 73 naar 53. Bij de opleiding educatie en kennismanagement voor de groene sector was de daling minder, van 99 in 2012 naar 93 in 2015. Opvallend is dat van de 'groene' opleiding 50% van de afgestudeerden in het groene onderwijs werkzaam is en 50% in het bedrijfsleven.

Stoas Wageningen/Vilentum Hogeschool leidt studenten in de opleiding educatie en kennismanagement op tot 'ecologisch intelligente professionals' en richt zich op de duurzame ontwikkeling van professionals in beroepsonderwijs en bedrijf.

Tijdens de rondgang is voorgesteld dat de hogescholen met lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken hun onderlinge gesprek intensiveren om na te gaan hoe de belangstelling voor deze opleidingen kan worden vergroot. Leraren beroepsgerichte vakken zijn immers van wezenlijke betekenis voor die delen van ons onderwijs waar een sterke koppeling tussen beroepsdomein gebonden kennis en vaardigheden en pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden een succesfactor bij uitstek is voor talentontwikkeling. En waar de docent zowel 'pedagoog' als 'beroepsbeoefenaar' is.

In het voorgestelde onderlinge gesprek kan bijvoorbeeld worden bezien of de oriëntatie op een breder beroepenveld zoals dat plaatsvindt bij de groene sector, aanknopingspunten biedt voor de andere beroepsgerichte lerarenopleidingen.

Het aantal op master-niveau opgeleide docenten moet verder toenemen. We kennen allemaal de vakinhoudelijke masters voor de bovenbouw van het avo aan hogescholen en universiteiten. Daarnaast verzorgen hogescholen de masteropleiding special educational needs voor docenten die een specifieke bekwaamheid willen verwerven met betrekking tot allerlei aspecten van speciale onderwijszorg van individuele leerlingen. De master leren & innoveren richt zich op docenten die zich verder willen bekwamen in vernieuwingsprocessen binnen de scholen.

De toenemende complexiteit van de beroepsuitoefening en de daarmee samenhangende verdere professionalisering van de beroepsgroep vragen om meer masteropleidingen met een verschillende oriëntatie. Het gaat vooral om opleidingen voor docenten die hun kwaliteiten verbreden en/of verdiepen. In opdracht van de PO-Raad en het ministerie van OCW heeft ResearchNed onderzoek gedaan naar de behoefte aan hbo-masters. De conclusie spreekt voor zichzelf.

“Per saldo wordt het aanbod aan hbo-masters door schoolleiders en bestuurders als beperkt en relatief eenzijdig ervaren. Gemist wordt vooral een duidelijker profiel bij de master SEN, aansluiting van de master SEN bij de rol van de leraar in het regulier onderwijs (‘Master Gedrag’) en een inhoudelijk georiënteerde brede masteropleiding als kop op de pabo.”

Bron: ResearchNed, Vraag en aanbod nascholing voor leerkrachten in het primair onderwijs, 2015, blz 50.

Vastgesteld wordt dat hogescholen zich op brede schaal oriënteren en voorbereiden op een breder aanbod van master opleidingen die heel goed aansluiten bij deze conclusie. Een aantal hogescholen dat in Radiant verband samenwerkt heeft een master ‘leren en gedrag’ in voorbereiding die zich richt op groepsleerkrachten die in de basisschoolgroep op hoogwaardig niveau om kunnen gaan met allerlei vraagstukken die te maken hebben met ‘passend onderwijs’. Deze master is dus niet zozeer gericht op de individuele leerling, maar op de groep. Dit lijkt erg op de door ResearchNed genoemde master ‘Gedrag’.

De opleiding ‘talentontwikkeling en diversiteit’ die in september 2016 aan de Hanzehogeschool van start gaat, is een voorbeeld van een verrijkende en verdiepende master. Voor zover typeringen recht kunnen doen aan een werkelijkheid, kan deze master worden gezien als pro actief antwoord op de door ResearchNed benoemde ‘inhoudelijk georiënteerde brede masteropleiding als kop op de pabo’.

Een voorbeeld van een specialistische opleiding is de master toetsdeskundige die Fontys per september 2016 aanbiedt.

Andere voorbeelden zijn een Engelstalige master Christian Education van de Driestar samen met buitenlandse partners, een master International Education

(Stenden) of de master Contextual approach of primary education (CHE). De voorbeelden zijn niet uitputtend en verkeren in verschillende stadia van ontwikkeling.

Naast de verruiming van het aanbod masteropleidingen, zijn er binnen bestaande masteropleidingen initiatieven tot heroriëntatie (SEN) en/of tot aanscherping van de vakinhoudelijke en vakdidactische onderdelen van de eerstegraadsgraads lerarenopleidingen (Hogeschool Utrecht).

De Master expert docent beroepsonderwijs wordt sinds afgelopen studiejaar onbekostigd aangeboden. Gelet op het gewijzigde overheidsbeleid om de ontwikkeling van meer nieuwe masteropleidingen voor leraren te stimuleren, is recent opnieuw een aanvraag voor bekostiging van de master ingediend, en deze is inmiddels toegekend.

Deze hbo-master Expertdocent Beroepsonderwijs is een gezamenlijk initiatief van Windesheim en Hogeschool Utrecht (HU) om de kwaliteit van het beroepsonderwijs te versterken. Deze educatieve master richt zich specifiek op docenten van beroepsgerichte vakken in het (v)mbo en hbo.

Veel is gaande. En zeker bij de ontwikkeling van masteropleidingen is kwaliteit het dominante motto. Niet alleen de vanzelfsprekende kwaliteit van de opleiding zelf. Ook de effecten hiervan op kwaliteit en niveau van het docentencorps, de doorwerking hiervan naar andere lerarenopleidingen en het onderzoek van de hieraan verbonden lectoraten.

De dynamiek van de ontwikkeling van nieuwe masteropleidingen kan gevolgen hebben voor de herkenbaarheid en transparantie van het aanbod. Dit sluit aan bij de discussie die hierover in het voorjaar van 2015 binnen de vereniging heeft plaatsgevonden en waarbij is uitgesproken dat positionering van professionele masters gebaat is met een geleidelijke en weloverwogen uitbreiding waarbij kwaliteit en transparantie geborgd wordt.

Daarom is het belangrijk met elkaar het gesprek te voeren over naamgeving en herkenbaarheid van het (voorgenomen) aanbod van professionele master opleidingen van de afzonderlijke hogescholen voor studenten en werkveld.

1.3 Profilering, onderzoek en samenwerking

Meer focus is belangrijk om de kwaliteitsagenda van de lerarenopleidingen te kunnen realiseren. Focus kan zich richten op het opleidingsaanbod, op thematische prioriteiten en de keuze voor lectoraten en daarmee de onderzoeksprogrammering. Bij sommige hogescholen is er een heldere relatie tussen hogeschoolbrede profilering en de doorwerking hiervan naar lerarenopleidingen. Bij de Hanze Hogeschool is healthy aging als 'grand societal challenge' één van de focuspunten. Het zal geen verbazing wekken dat 'wetenschap en techniek' een speerpunt is van beide pabo's van Saxion. Het Lego Innovation Lab past hier goed in. Van een andere orde is de Hogeschool Rotterdam die kiest voor een sterke aansluiting bij grootstedelijke vraagstukken. Het project Mentoren op Zuid is hiervan een voorbeeld. Bij Avans is voor alle opleidingen, dus ook voor de pabo, de verplichting dat iedereen die afstudeert minimaal Engels op B2 niveau beheerst. En de Internationale Pabo van Stenden (de ITEps) te Meppel sluit aan bij het internationale profiel van deze hogeschool. Dit ITEps is een samenwerkingsverband tussen Stenden Hogeschool, University College of Southeast Norway en University College Sjælland (Denemarken) en is een geheel Engelstalige opleiding.

De samenwerking tussen Windesheim en de HU moet zowel leiden tot krachtenbundeling als tot een specifiek onderscheidend profiel van de lerarenopleidingen bij de afzonderlijke hogescholen. De Hogeschool van Amsterdam combineert de oriëntatie op de stad met de samenwerking met de universiteit en het versterken van de doorlopende leerlijnen naar de UvA. Aan de Hogeschool Leiden wordt gefocust op een bundeling van alle lectoraten vanuit de sociale studies en de lerarenopleidingen in een expertisecentrum jeugd. Bij de lpabo zijn drie lectoraten gebundeld in een kenniscentrum Spelend en Onderzoekend Leren. En tenslotte wordt voor bijvoorbeeld de Driestar, VIAA en de CHE de focus bepaald door de denominatieve grondslag.

Dit is geen uitputtende beschrijving van speerpunten en focus van de lerarenopleiding(en) van elke hogeschool. Uit de gesprekken met hogescholen ontstaat een gemêleerd beeld. Sommige hogescholen hebben heldere keuzes gemaakt over hun profilering en speerpunten. Andere oriënteren zich, een enkele richt zich vooralsnog op de interne organisatie alvorens zich hierop te oriënteren.

Hierbij moet worden bedacht dat het maken van keuzes voor speerpunten, voor expertise- of kenniscentra nog niet betekent dat die keuze in alle gevallen is geïmplementeerd. In sommige gevallen gaat het veeleer om voornemens die nog in uitvoering moeten worden genomen.

In het verlengde van eerdere afspraken uit de uitvoeringsagenda, worden de hogescholen uitgenodigd de Stuurgroep uiterlijk 15 oktober 2016 te informeren over de stand van zaken.

Het praktijkgericht onderzoek van de hogescholen behoeft stevige impulsen. In augustus 2014 verscheen de notitie 'Praktijkgericht educatieonderzoek'.[•] Een lezenswaardige beschouwing over het praktijkgericht onderzoek van hogescholen. Herkenbaar is de verzuchting dat de lerarenopleidingen van hogescholen, 'die het overgrote merendeel van Nederlandse leraren opleiden, zich te lang betrekkelijk passief hebben gehouden in het levendige maatschappelijke debat over het leraarschap. Het deskundige geluid van de hogescholen is te vaak node gemist'. Dit mogen de lerarenopleidingen zich aantrekken.

Uit de rondgang langs de hogescholen blijkt veel aandacht voor de ontwikkeling van de onderzoeksfunctie. Bestaande lectoraten worden beoordeeld in relatie tot de eigen speerpunten of focus. Er wordt stevig geïnvesteerd in meer gepromoveerden, hetgeen zeker bij de master opleidingen noodzakelijk is. Ook zijn vele voorbeelden genoemd van projecten die in samenwerking met scholen plaatsvinden.

Het overall beeld dat ontstaat kan het best worden beschreven met behulp van de eerder aangehaalde notitie van Leijnse cs. Daarin worden vier 'lagen' van onderzoek onderscheiden.

- a. Leeronderzoek van studenten aan de lerarenopleidingen, passend in hun leerlijn-'onderzoek' en gericht op het verwerven van een onderzoekende houding en elementaire onderzoeksvaardigheden die kunnen worden toegepast in het leraarsvak.
- b. Evaluatieonderzoek van leraren in hun eigen lespraktijk en probleemoplossend onderzoek van leraren en schoolleiding binnen de hogeschool. Volgens Leijnse

[•] Frans Leijnse en Jan Siersma, *Praktijkgericht educatieonderzoek*, augustus 2014.

- c.s. zijn de resultaten van dit type onderzoek uitsluitend gericht op het niveau van de betreffende school en doorgaans niet generaliseerbaar.
- c. Praktijkgericht onderzoek gericht op het produceren van gevalideerde kennis ten behoeve van de ontwikkeling van de leraarsprofessie in het algemeen. Leijnse lijkt deze vorm van onderzoek te beschouwen als kerntaak van de lectoraten.
- d. Theorie- en disciplinegestuurd onderzoek gericht op het produceren van gevalideerde kennis die zowel het theoretisch inzicht verdiept, als bewerkt kan worden voor toepassing in professionele praktijksituaties.

Op grond van de gesprekken met hogescholen ontstaat het beeld dat het praktijkgerichte onderzoek van hogescholen zich concentreert op a) en b) waarbij sommige hogescholen door bijvoorbeeld het concentreren van meerdere lectoraten in kenniscentra op weg zijn naar c). Dit kan zowel worden veroorzaakt door de ontwikkelingsfase waarin het praktijkgerichte onderzoek van hogescholen zich bevindt, als samenhangen met opvattingen over de bijdrage van hogescholen aan 'research and development'.

Leijnse c.s. zeggen hierover het volgende.

"Hier raken we mogelijk een gevoelig punt: het lijkt er op dat een aantal lectoren, managers en bestuurders oprecht meent dat het belang van onderzoek in de hogeschool uitsluitend gelegen is in de directe bijdrage aan de individuele schoolpraktijk en dat dus de tevredenheid van de direct betrokken praktijkprofessionals de enige maatstaf voor kwaliteit zou moeten zijn. Dat deze opvatting in de buitenwereld niet gedeeld wordt, ook niet door praktijk-professionals zelf, wordt treffend geïllustreerd door de uitspraak van een externe (!) stakeholder in het auditrapport van het kenniscentrum van een grote lerarenopleiding: "Het gevaar ligt in de aanname dat je goed onderzoek doet als je maar samen met de scholen aan de gang bent en als die vraagstelling maar bij de scholen vandaan komt.....Maar er is meer nodig dan directe aansluiting op de problemen die door het veld worden aangereikt als je de praktijk écht vooruit wilt helpen.(....) Praktische relevantie is heel belangrijk, maar het allerbelangrijkste is dat onderzoek van hoge kwaliteit is. Onderzoeksresultaten moeten evidence-based zijn voordat je de praktijk er aan waagt."

Hiermee is niet gezegd dat projecten die behoren tot a) of b) niet belangrijk zijn

voor de ontwikkeling van studenten of voor praktijkoplossingen binnen een educatieve omgeving. En de schaal van sommige opleidingen en hogescholen kan het moeilijk maken om de stap naar, dan wel de verbinding met c) te maken. De academische werkplaats van Iselinge kan een voorbeeld zijn van een uitstekende voorziening voor projecten die behoren tot de zogenaamde b-laag in de eigen omgeving. Maar de ontwikkeling van de onderzoeksfunctie waarbij het derde type onderzoek dominant wordt, vereist een aantal belangrijke vervolgstappen. De ontwikkeling van een Graduate School van Utrecht en Windesheim is een voorbeeld van zo'n stap. Deze vervolgstappen bieden ook de mogelijkheid om een steviger positie te krijgen in projectaanvragen bij SIA of NRO.

Ook het verminderen van de versnippering van lectoraten, de aanstelling van beduidend meer gepromoveerden en de bundeling in kenniscentra vormen voorbeelden van de ontwikkelingsdynamiek bij hogescholen. Dit is een geleidelijk proces dat zich zowel binnen de hogescholen afspeelt, als in samenwerking tussen hogescholen en lectoren. In 'Opleiden voor de Toekomst' is eerder besloten dat de lerarenopleidingen komen tot heldere programmalijnen en netwerkvorming rond drie tot vijf speerpunten.

'Deze landelijke speerpunten zijn bedoeld om het onderzoek op één van de acht met name genoemde themagebieden te versterken. Het is belangrijk dat er daarnaast voldoende ruimte blijft voor een regionale inbedding en ruimte voor onderzoek dat inspeelt op actuele ontwikkelingen'.

Meer tijd is nodig voor de realisatie van de ambitieuze voornemens uit 'Opleiden voor de Toekomst'. Als tussenstap is belangrijk dat hogescholen hun voornemens tot professionalisering van docent-onderzoekers, het lectoraat en uitbouw van het onderzoek intensiveren. Flankerend hieraan kan een fikse stap voorwaarts gelegen zijn in het op met ingang van 2017 reserveren van additionele budgettaire ruimte van OCW ten behoeve van een joint venture van SIA en NRO. Dit budget of fonds dient specifiek beschikbaar te worden gesteld voor een additionele financiering van twee tot drie kenniscentra bij hogescholen gericht op twee of drie van de acht themagebieden uit Opleiden voor de Toekomst. Het ligt voor de hand dat de beoordelingscriteria zowel betrekking hebben op de vraag of voldoende perspectief bestaat op de ontwikkeling en uitvoering van praktijkgericht onderzoek dat zich in elk geval ook uitstrekt over 'laag c', en dat

de voornemens mede betrekking hebben op bredere netwerkvorming die de betrokken penvoerder(s) overstijgt.

Zoals afgesproken in de uitvoeringsagenda zullen nog dit voorjaar drie hogescholen worden uitgenodigd elk een bijeenkomst te organiseren met als doel kansrijke themagebieden nader uit te diepen en toe te spitsen met het oog te ontwikkelen kenniscentra.

De eind 2015 verschenen Nationale Wetenschapsagenda (NWA) lijkt ook voor het praktijkgericht onderzoek met betrekking tot de lerarenopleidingen voor nieuwe dynamiek te gaan zorgen. Weliswaar strekken de 16 voorkeurroutes van de NWA zich niet uit over de sector onderwijs, maar het hbo is initiatiefnemer om in het verlengde van de NWA nieuwe verbindingen en kansen voor het onderwijsonderzoek voor het voetlicht brengen.

Ten behoeve van de strategische onderzoeksagenda van de hbo sector zijn alle hogescholen gevraagd hiervoor input te leveren en bij het opstellen van de agenda zullen ook de thema's uit "Opleiden voor de Toekomst" worden meegenomen.

Lerarenopleidingen omarmen de samenwerking want krachtenbundeling is nodig. Zo staat het in Opleiden voor de Toekomst, de beleidsagenda van de lerarenopleidingen aan de hogescholen. Dat is niet eenvoudig, samenwerking gaat niet vanzelf, aan het woord concollega kleven toch altijd twee invalshoeken die behoren te worden overstegen tot iets dat meerwaarde oplevert voor de lerarenopleiding, voor het scholenveld. Het is evenmin eenvoudig omdat bestaande regels samenwerking niet altijd faciliteren.

Maar toch, er gebeurt heel veel. En op allerlei niveaus. Een willekeurige opsomming.

- Docenten van verschillende lerarenopleidingen werken samen aan een gemeenschappelijke kennisbasis en -toetsen;
- Meer en meer zien we diverse vormen van peer-review. Dit past bij een professionele beroepsgroep die zoals gezegd zelfbewust met elkaar het kritische gesprek aan gaan. Niet overal is dit al naar tevredenheid ingevuld, veel stappen zullen waarschijnlijk nog moeten worden gezet, maar de indruk bestaat zonder meer dat de luiken veel opener staan dan een jaar of vijf geleden;

- Curricula worden uitgewisseld. Een goed voorbeeld is de associate degree 'pedagogisch educatief medewerker'.
- Opleidingen van een hogeschool worden op de vestiging van een andere hogeschool aangeboden, maar wel onder verantwoordelijkheid van de hogeschool die over de licentie beschikt. Goed voorbeeld hiervan is de HZ(eeland) die hierdoor in een relatief dunbevolkte regio een breed aanbod aan opleidingen kan aanbieden, zonder zelf die opleiding te moeten aanvragen. Kwaliteit en doelmatigheid profiteren hiervan!
- De Nieuwste Pabo in Sittard is een samenwerkingsverband van Zuyd Hogeschool en Fontys waarbij eigenlijk twee pabo's één pabo zijn geworden.
- Van een heel andere orde is de samenwerking tussen hogescholen in Amsterdam om in samenwerking met het mbo de kwaliteit van de mbo-instream te verhogen. Wanneer gesproken wordt over meer diversiteit in de pabo, is dit één van de voorbeelden van inspanningen die hier al op gericht zijn;
- In het voorjaar van 2016 wordt de besluitvorming afgerond die zal leiden tot de oprichting van Radiant, een Educatief Centrum van negen, vooral monosectorale hogescholen met een pabo. Radiant krijgt een coöperatieve rechtsvorm. De samenwerkingspartners willen "vanuit een waarden-gedreven perspectief en een sterke regionale verbondenheid werken aan de brede vorming, het persoonlijk meesterschap en het innovatievermogen van leraren en leiders in het funderend onderwijs".
- De Hogeschool Utrecht en de Hogeschool Windesheim werken aan een artikel 8 construct als rechtsvorm voor een Graduate School waar alle mastersopleidingen en lectoraten zullen worden ondergebracht. Er worden afspraken gemaakt over het 'opschonen' van de lesplaatsen van de master SEN. Ook is afgesproken dat een gezamenlijk 'leerstoelenplan' wordt ontwikkeld. Het streven is alle levensbeschouwelijke en technische lectoraten bij Windesheim te situeren. In Utrecht worden dan de vakdidactische lectoraten gevestigd. Daarnaast intensiveren de hogescholen samenwerking met betrekking tot de bachelor-opleidingen.

Deze opsomming geeft een beeld van de dynamiek, maar is zeker niet uitputtend.

Samenwerking heeft veel bredere reikwijdte dan samenwerking tussen hogescholen onderling. Al eerder is de Academische Pabo genoemd als voorbeeld van samenwerking tussen hogescholen en universiteiten. Deze

samenwerking blijft hier niet toe beperkt. Zo werken Saxion en Windesheim samen met ROC's en de UT in het project TechYourFuture aan 'innovatief opleiden voor het beroepsonderwijs.

Deze samenwerking vindt o.m. plaats in het Teachers Tech College oost-Nederland en is gericht op 'second career teachers', zij-instromers met een technische achtergrond en docenten die reeds in het technische beroepsonderwijs werkzaam zijn'.

Heel belangrijk zijn de (academische) opleidingsscholen waarin lerarenopleidingen en scholen voor po en vo samenwerken. Hiervoor heeft het ministerie van OCW een subsidieregeling die deze samenwerking een stevig duwtje in de rug geeft. Voor sommige kleine (mono-sectorale) pabo's is die regeling ook in financieel opzicht van belang.

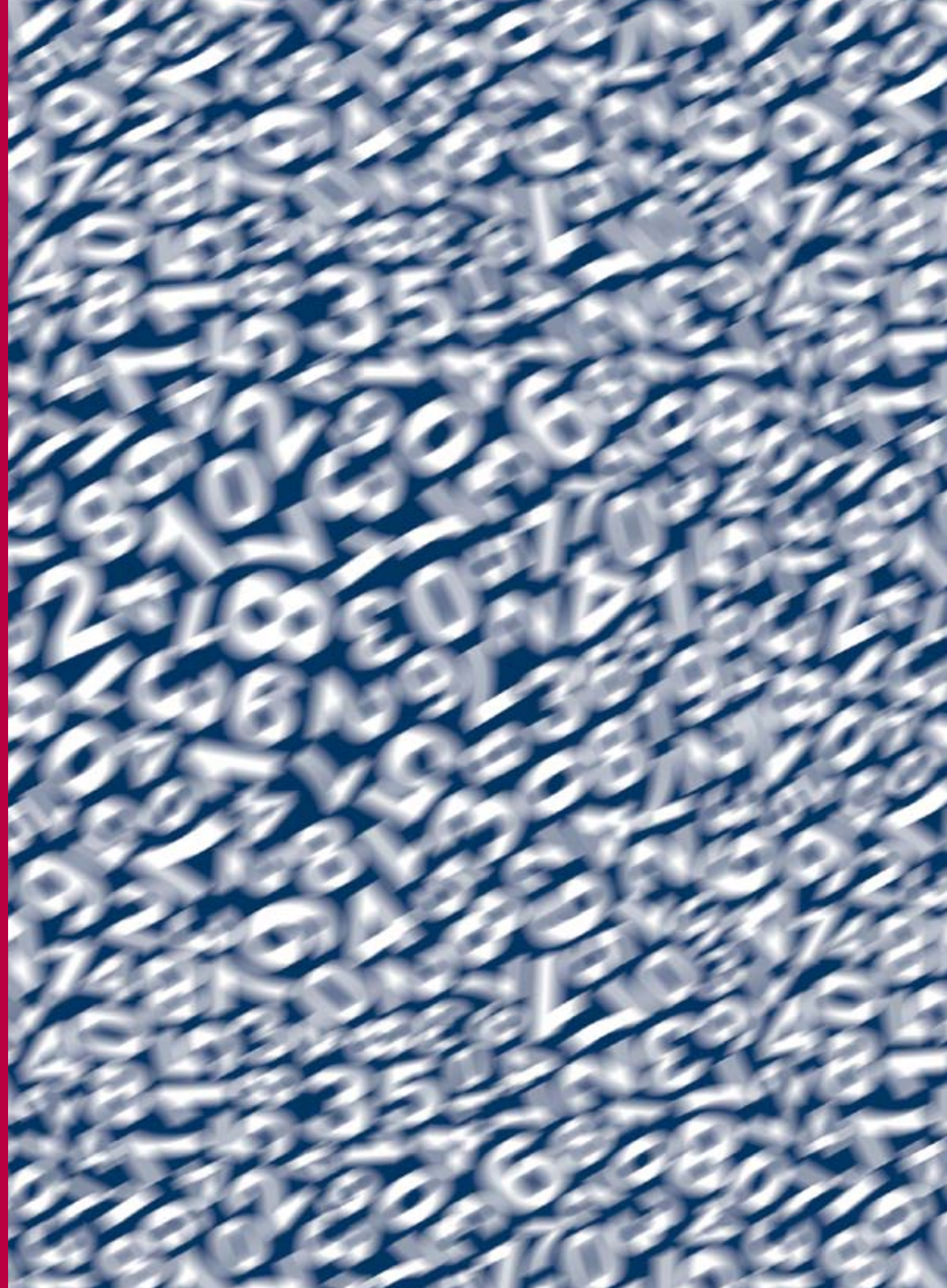
Bij sommige pabo's is de relatie met het scholenveld zeer nauw. Zo werkt Thomas More Hogeschool nauw samen met de RKVO te Rotterdam en werkt Driestar Hogeschool intensief samen met scholen van de eigen denominatieve signatuur en docenten voortgezet onderwijs zijn tevens vakdocent bij tweedegraads lerarenopleidingen van de Driestar. In Zwolle werken VIAA, KPZ en ROC Landstede aan een eigen onderwijsboulevard en wordt door alle pabo's met ROC's samengewerkt ter voorbereiding van mbo'ers op de verzwaarde toelatingseisen van de pabo.

Kortom, de lerarenopleidingen verkeren allesbehalve in een isolement.

Tenslotte. De rondgang heeft veel informatie opgeleverd. Inspirerende voorbeelden en voornemens zijn echter niet hetzelfde als resultaten. Kwaliteit vergt samenwerking, geen versnippering. Kwaliteit vergt afspraken over 'wie wat doet, wie zich waarop richt'. Niet op detailniveau, wèl op hoofdzaken. De hogescholen zullen hier eind 2016 opnieuw verslag van doen.

Feiten en cijfers

Noordwest-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
alkmaar	hs. inholland	62	54
	hs. ipabo	93	101
amsterdam	hs. ipabo	121	89
	hs. van amsterdam	191	112
haarlem	hs. inholland	126	72
TOTAAL		593	428

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
alkmaar	hs. inholland	315	365
	hs. ipabo	416	410
amsterdam	hs. ipabo	475	501
	hs. van amsterdam	711	836
haarlem	hs. inholland	469	592
haarlemmermeer	hs. inholland		1
TOTAAL		2.386	2.705

Instream 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	amsterdam	hs. inholland	6	6
			hs. van amsterdam	28	29
	algemene economie	amsterdam	hs. inholland	4	5
			hs. van amsterdam	29	30
	bedrijfseconomie	amsterdam	hs. inholland	4	1
			hs. van amsterdam	10	7
	geschiedenis	amsterdam	hs. inholland	14	7
			hs. van amsterdam	91	47
	gezondheidszorg/welzijn	amsterdam	hs. inholland	6	10
			hs. van amsterdam	30	20
godsdienst	amsterdam	hs. inholland	2	1	
		islamgodsdienst	5	10	
maatschappijleer	amsterdam	hs. inholland	6	13	
		hs. van amsterdam	23	33	
TOTAAL MENS & MAATSCHAPPIJ				258	219
sciences	biologie	amsterdam	hs. inholland	4	10
			hs. van amsterdam	35	33
	mens en technologie	amsterdam	hs. van amsterdam	7	6
			natuurkunde	1	3
	scheikunde	amsterdam	hs. van amsterdam	14	14
			hs. inholland	1	4
	techniek	amsterdam	hs. van amsterdam	7	9
			wiskunde	5	4
	amsterdam	hs. inholland	18	14	
		hs. van amsterdam	61	56	
TOTAAL SCIENCES				153	153
taal & cultuur	duits	amsterdam	hs. inholland	15	24
			hs. van amsterdam	45	25
	engels	amsterdam	hs. van amsterdam	135	125
			hs. inholland	6	6
	frans	amsterdam	hs. van amsterdam	25	20
			nederlands	6	8
amsterdam	hs. inholland	60	45		
TOTAAL TAAL & CULTUUR				292	253
ped-omgkd	pedagogiek	amsterdam	hs. van amsterdam	9	8
TOTAAL PED-OMGKD				9	8
techn. beroepsopl.	cons. techniek i en ii	amsterdam	hs. van amsterdam	26	20
TOTAAL TECHN. BEROEPSOPL.				26	20
TOTAAL				738	653

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	amsterdam	hs. inholland	31	36
			hs. van amsterdam	188	158
	algemene economie	amsterdam	hs. inholland	42	39
			hs. van amsterdam	191	189
	bedrijfseconomie	amsterdam	hs. inholland	17	14
			hs. van amsterdam	109	128
	geschiedenis	amsterdam	hs. inholland	74	66
			hs. van amsterdam	353	289
	gezondheidszorg en welzijn	amsterdam	hs. inholland	30	36
			hs. van amsterdam	168	177
godsdienst	amsterdam	hs. inholland	17	15	
		islamgodsdienst	33	42	
maatschappijleer	amsterdam	hs. inholland	62	56	
		hs. van amsterdam	146	177	
totaal mens & maatschappij				1461	1422
sciences	biologie	amsterdam	hs. inholland	28	37
			hs. van amsterdam	192	200
	mens en technologie	amsterdam	hs. van amsterdam	46	48
			natuurkunde	16	15
	scheikunde	amsterdam	hs. van amsterdam	68	82
			hs. inholland	12	21
	techniek	amsterdam	hs. van amsterdam	43	49
			wiskunde	20	18
	amsterdam	hs. inholland	84	97	
	hs. van amsterdam	339	353		
totaal sciences				848	920
taal & cultuur	duits	amsterdam	hs. inholland	70	84
			hs. van amsterdam	173	152
	engels	amsterdam	hs. van amsterdam	595	575
			hs. inholland	22	31
	frans	amsterdam	hs. van amsterdam	130	126
			nederlands	65	87
amsterdam	hs. inholland	337	336		
totaal taal & cultuur				1392	1391
techn. beroepsopl.	consumpt. techniek i en ii	amsterdam	hs. van amsterdam	140	132
			technisch beroepsonderw.	5	1
totaal techn. beroepsopl.				145	133
ped-omgkd	pedagogiek	amsterdam	hs. inholland	15	7
			hs. van amsterdam	94	84
totaal ped-omgkd				109	91
TOTAAL				3.955	3.957

Instroom master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	m leraar alg economie	amsterdam	hs. van amsterdam	23	23
	m leraar geschiedenis	amsterdam	hs. van amsterdam	11	15
TOTAAL MENS & MAATSCHAPPIJ				34	38
sciences	m leraar wiskunde	amsterdam	hs. van amsterdam	25	27
TOTAAL SCIENCES				25	27
taal & cultuur	m leraar engels	amsterdam	hs. van amsterdam	20	10
	m leraar frans	amsterdam	hs. van amsterdam	4	5
	m leraar nederlands	amsterdam	hs. van amsterdam	15	15
TOTAAL TAAL & CULTUUR				39	30
ped-omgkd	m leren en innoveren	amsterdam	hs. inholland	21	21
TOTAAL PED-OMGKD				21	21
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	amsterdam	chr. hs. windesheim	109	90
			hs. utrecht	62	27
TOTAAL SPECIAAL				171	117
TOTAAL				290	233

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	m leraar alg economie	amsterdam	hs. van amsterdam	73	75
	m leraar geschiedenis	amsterdam	hs. van amsterdam	69	59
totaal mens & maatschappij				142	134
sciences	m leraar wiskunde	amsterdam	hs. van amsterdam	74	90
totaal sciences				74	90
taal & cultuur	m leraar engels	amsterdam	hs. van amsterdam	59	57
	m leraar frans	amsterdam	hs. van amsterdam	37	33
	m leraar nederlands	amsterdam	hs. van amsterdam	47	55
totaal taal & cultuur				143	145
ped-omgkd	m leren en innoveren	amsterdam	hs. inholland	61	64
totaal ped-omgkd				61	64
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	amsterdam	chr. hs. windesheim	247	229
			hs. utrecht	107	92
totaal speciaal				354	321
TOTAAL				774	754

Nieuwe initiatieven:

IPabo start met de AD pedagogisch educatief medewerker.

De HvA verkent de mogelijkheden voor een programma op het terrein van de VVE, als AD of in de vorm van een minor.

Binnen Radiant verband werkt iPabo mee aan de ontwikkeling van twee nieuwe masters: toekomstgericht onderwijs en leren en gedrag.

Zuidwest-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
dordrecht	hs. inholland	94	48
gouda	driestar hs.	243	195
leiden	hs. leiden	335	251
rotterdam	hs. inholland	49	19
	hs. rotterdam	233	134
	thomas more hs.	186	110
s-gravenhage	de haagse hs.	195	82
	hs. inholland	83	65
terneuzen	hz univ. of appl. sc.		1
vliissingen	hz univ. of appl. sc.	99	64
TOTAAL		1.517	969

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
dordrecht	hs. inholland	278	301
	hs. rotterdam	113	206
gouda	driestar hs.	824	839
leiden	hs. leiden	1.151	1.200
rotterdam	hs. inholland	189	275
	hs. rotterdam	739	916
	thomas more hs.	570	592
s-gravenhage	de haagse hs.	627	783
	hs. inholland	513	567
terneuzen	hz univ. of appl. sc.	6	8
vliissingen	hz univ. of appl. sc.	378	432
TOTAAL		5.388	6.119

Instroom 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	rotterdam	hs. rotterdam	26	37
		gouda	driestar hs.	5	7
	algemene economie	rotterdam	hs. rotterdam	31	26
		rotterdam	hs. rotterdam	8	9
	bedrijfseconomie	rotterdam	hs. rotterdam	8	9
	geschiedenis	gouda	driestar hs.	3	8
		rotterdam	hs. rotterdam	65	64
	gezondheidszorg en welzijn	leiden	hs. leiden	26	16
		rotterdam	hs. rotterdam	15	19
	maatschappijleer	rotterdam	hs. rotterdam	30	26
totaal mens & maatschappij			209	212	
sciences	biologie	rotterdam	hs. rotterdam	31	33
		rotterdam	hs. rotterdam	13	11
	natuurkunde	gouda	driestar hs.	9	7
		rotterdam	hs. rotterdam	48	50
totaal sciences			101	101	
taal & cultuur	duits	gouda	driestar hs.	2	2
		rotterdam	hs. rotterdam	21	29
	engels	gouda	driestar hs.	8	14
		rotterdam	hs. rotterdam	146	146
	frans	rotterdam	hs. rotterdam	15	19
		gouda	driestar hs.	6	4
	nederlands	rotterdam	hs. rotterdam	51	30
	totaal taal & cultuur			249	244
techn. beroepsopl.	technisch beroepsonderwijs	rotterdam	hs. rotterdam	3	10
totaal techn. beroepsopl.			3	10	
ped-omgkd	omgangskunde	leiden	hs. leiden	17	9
totaal ped-omgkd			17	9	
TOTAAL			579	576	

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	rotterdam	hs. rotterdam	153	181
		gouda	driestar hs.	49	46
	algemene economie	rotterdam	hs. rotterdam	175	182
		rotterdam	hs. rotterdam	82	84
	bedrijfseconomie	rotterdam	hs. rotterdam	82	84
	geschiedenis	gouda	driestar hs.	41	34
		rotterdam	hs. rotterdam	322	334
	gezondheidszorg en welzijn	leiden	hs. leiden	89	93
		rotterdam	hs. rotterdam	82	101
	maatschappijleer	rotterdam	hs. rotterdam	187	185
totaal mens & maatschappij			1.180	1.240	
sciences	biologie	rotterdam	hs. rotterdam	228	268
		rotterdam	hs. rotterdam	76	70
	natuurkunde	rotterdam	hs. rotterdam	20	18
		gouda	driestar hs.	65	61
techniek	rotterdam	hs. rotterdam	20	18	
wiskunde	gouda	driestar hs.	65	61	
totaal sciences			683	752	
taal & cultuur	duits	gouda	driestar hs.	39	38
		rotterdam	hs. rotterdam	110	125
	engels	gouda	driestar hs.	110	113
		rotterdam	hs. rotterdam	524	609
	frans	rotterdam	hs. rotterdam	97	113
		gouda	driestar hs.	71	58
	nederlands	rotterdam	hs. rotterdam	314	363
	totaal taal & cultuur			1.265	1.419
techn. beroepsopl.	technisch beroepsonderwijs	rotterdam	hs. rotterdam	53	65
totaal techn. beroepsopl.			53	65	
ped-omgkd	omgangskunde	leiden	hs. leiden	130	131
	pedagogiek	s-gravenhage	fontys hs.	11	4
totaal ped-omgkd			141	135	
TOTAAL			3.322	3.611	

Instroom master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
ped-omgkd	m leren en innoveren	gouda	driestar hs.	23	24
		rotterdam	hs. rotterdam	33	27
		s-gravenhage	hs. inholland	12	26
totaal ped-omgkd				68	77
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	bergen op zoom	fontys hs.	44	23
			rotterdam	fontys hs.	84
		s-gravenhage	hs. utrecht	183	180
			hs. utrecht	148	121
			vliissingen	hs. utrecht	71
totaal speciaal				530	441
TOTAAL				598	518

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
ped-omgkd	m leren en innoveren	gouda	driestar hs.	53	58
		rotterdam	hs. rotterdam	93	76
		s-gravenhage	hs. inholland	37	51
totaal ped-omgkd				183	185
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	bergen op zoom	fontys hs.	85	80
			rotterdam	fontys hs.	183
		s-gravenhage	hs. utrecht	347	389
			hs. utrecht	246	295
			vliissingen	hs. utrecht	148
totaal speciaal				1.009	1.062
TOTAAL				1.192	1.247

Nieuwe initiatieven:

De Hogeschool Zeeland onderzoekt de mogelijkheden om een bestaande AD met een uitstroombroef naar pedagogiek en/of pabo over te nemen en uit te schenken in Zeeland

De Haagse Hogeschool ontwikkelt een AD pedagogisch educatief medewerker, maar het is nog onzeker of de hogeschool als geheel AD's zal blijven aanbieden of niet.

De Driestar heeft de AD pedagogisch educatief medewerker in ontwikkeling

De Hogeschool Zeeland heeft belangstelling om het masteraanbod te vergroten, danwel door samenwerking met de graduate school van HU en Windesheim, danwel door het zelf ontwikkelen van een professionele master vanuit het Roosevelt Center of Excellence in Education.

De Driestar heeft een Master Christian Education in ontwikkeling

Hogeschool Leiden overweegt een master pedagogisch meesterschap te ontwikkelen, maar het is nog onduidelijk of dit echt de vorm van een master zal krijgen of niet. Zal gaan over vormgeven van nieuw onderwijs, en er kan alleen in teamverband op ingetekend worden.

Zuid-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
breda	avans hs.	186	123
eindhoven	fontys hs.	102	58
helmond	hs. de kempel	206	150
maastricht	zuyd hs.	2	
s-hertogenbosch	fontys hs.	102	70
sittard	fontys hs.	83	47
	zuyd hs.	50	49
tilburg	fontys hs.	119	93
veghel	fontys hs.	40	35
venlo	fontys hs.	32	22
TOTAAL		922	647

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
breda	avans hs.	574	639
eindhoven	fontys hs.	394	497
helmond	hs. de kempel	735	775
maastricht	zuyd hs.	1	2
s-hertogenbosch	fontys hs.	317	352
sittard	fontys hs.	255	297
	zuyd hs.	180	239
tilburg	fontys hs.	577	622
veghel	fontys hs.	176	182
venlo	fontys hs.	102	106
TOTAAL		3.311	3.711

Instream 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
sciences	biologie	tilburg	fontys hs.	31	33
		sittard	fontys hs.	6	7
	natuurkunde	tilburg	fontys hs.	8	9
		tilburg	fontys hs.	13	11
	techniek	sittard	fontys hs.	2	2
	wiskunde	tilburg	fontys hs.	2	1
		sittard	fontys hs.	9	17
	tilburg	fontys hs.	44	46	
totaal sciences				115	126
mens & maatschappij	aardrijkskunde	sittard	fontys hs.	11	5
		tilburg	fontys hs.	25	26
	algemene economie	sittard	fontys hs.	7	2
		tilburg	fontys hs.	15	15
	bedrijfseconomie	sittard	fontys hs.	4	2
		tilburg	fontys hs.	5	4
	geschiedenis	sittard	fontys hs.	24	25
		tilburg	fontys hs.	41	47
	gezondheidszorg en welzijn	tilburg	fontys hs.	36	30
godsdienst	tilburg	fontys hs.	4	3	
maatschappijleer	tilburg	fontys hs.	23	25	
totaal mens & maatschappij			195	184	
taal & cultuur	duits	sittard	fontys hs.	15	17
		tilburg	fontys hs.	19	26
	engels	sittard	fontys hs.	47	45
		tilburg	fontys hs.	79	62
	frans	tilburg	fontys hs.	15	23
	nederlands	sittard	fontys hs.	20	13
		tilburg	fontys hs.	24	37
spaans	tilburg	fontys hs.	21	20	
totaal taal & cultuur			240	243	
ped-omgkd	omgangskunde	tilburg	fontys hs.	18	21
	pedagogiek	eindhoven	fontys hs.	3	3
		sittard	fontys hs.	3	1
	tilburg	fontys hs.		2	
totaal ped-omgkd			24	27	
techn. beroepsopl.	consumpt techniek i en ii	eindhoven	fontys hs.	34	20
		eindhoven	fontys hs.	55	26
totaal techn. beroepsopl.			89	46	
TOTAAL				663	626

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	sittard	fontys hs.	52	51
		tilburg	fontys hs.	182	184
	algemene economie	sittard	fontys hs.	45	33
		tilburg	fontys hs.	127	126
	bedrijfseconomie	sittard	fontys hs.	17	11
		tilburg	fontys hs.	90	80
	geschiedenis	sittard	fontys hs.	115	100
		tilburg	fontys hs.	310	287
	gezondheidszorg en welzijn	tilburg	fontys hs.	169	166
	godsdienst	tilburg	fontys hs.	44	32
maatschappijleer	tilburg	fontys hs.	185	176	
totaal mens & maatschappij			1.336	1.246	
sciences	b inf en communicatie tech	eindhoven	fontys hs.	21	12
		tilburg	fontys hs.	193	202
	natuurkunde	sittard	fontys hs.	55	51
		tilburg	fontys hs.	89	103
	scheikunde	tilburg	fontys hs.	79	79
	techniek	sittard	fontys hs.	20	17
	wiskunde	tilburg	fontys hs.	22	28
sittard		fontys hs.	98	105	
	tilburg	fontys hs.	389	383	
totaal sciences			966	980	
taal & cultuur	duits	sittard	fontys hs.	65	75
		tilburg	fontys hs.	111	129
	engels	sittard	fontys hs.	178	177
		tilburg	fontys hs.	434	414
	frans	tilburg	fontys hs.	92	91
	nederlands	sittard	fontys hs.	180	173
		tilburg	fontys hs.	246	273
spaans	tilburg	fontys hs.	106	116	
totaal taal & cultuur			1.412	1.448	
ped-omgkd	omgangskunde	tilburg	fontys hs.	175	185
		eindhoven	fontys hs.	43	40
	pedagogiek	sittard	fontys hs.	43	34
		tilburg	fontys hs.	9	17
totaal ped-omgkd			270	276	
techn. beroepsopl.	consumpt techniek i en ii	eindhoven	fontys hs.	133	128
		eindhoven	fontys hs.	260	224
totaal techn. beroepsopl.			393	352	
TOTAAL			4.377	4.302	

Instream master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
sciences	m leraar biologie	tilburg	fontys hs.	15	6
	m leraar natuurkunde	tilburg	fontys hs.	8	11
	m leraar scheikunde	tilburg	fontys hs.	12	14
	m leraar wiskunde	sittard	fontys hs.		3
		tilburg	fontys hs.	19	17
totaal sciences				54	51
mens & maatschappij	m leraar aardrijkskunde	tilburg	fontys hs.	15	17
	m leraar alg economie	tilburg	fontys hs.	14	23
	m leraar bedrijfseconomie	tilburg	fontys hs.	13	15
	m leraar geschiedenis	tilburg	fontys hs.	23	11
	m leraar godsdienst	tilburg	fontys hs.	5	3
	m leraar maatschappijleer	tilburg	fontys hs.	10	16
totaal mens & maatschappij				80	85
taal & cultuur	m leraar Duits	tilburg	fontys hs.	12	17
	m leraar Engels	sittard	fontys hs.		7
		tilburg	fontys hs.	26	13
	m leraar Frans	tilburg	fontys hs.	6	5
	m leraar Nederlands	sittard	fontys hs.		2
		tilburg	fontys hs.	17	11
totaal taal & cultuur				61	55
ped-omgkd	m leren en innoveren	eindhoven	fontys hs.	47	67
totaal ped-omgkd				47	67
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	eindhoven	fontys hs.	100	90
		maastricht	hs. utrecht	81	78
		s-hertogenbosch	fontys hs.	45	29
		sittard	fontys hs.	45	27
		tilburg	fontys hs.	112	66
totaal speciaal				383	290
TOTAAL				625	548

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	m leraar aardrijkskunde	tilburg	fontys hs.	63	66
	m leraar alg economie	tilburg	fontys hs.	61	71
	m leraar bedrijfseconomie	tilburg	fontys hs.	49	54
	m leraar geschiedenis	tilburg	fontys hs.	107	93
	m leraar godsdienst	tilburg	fontys hs.	18	13
	m leraar maatschappijleer	tilburg	fontys hs.	42	49
	totaal mens & maatschappij			340	346
sciences	m leraar biologie	tilburg	fontys hs.	62	55
	m leraar natuurkunde	tilburg	fontys hs.	47	52
	m leraar scheikunde	tilburg	fontys hs.	59	59
	m leraar wiskunde	sittard	fontys hs.		4
		tilburg	fontys hs.	72	76
totaal sciences			240	246	
taal & cultuur	m leraar Duits	tilburg	fontys hs.	53	59
		sittard	fontys hs.		7
	m leraar Engels	tilburg	fontys hs.	86	78
		tilburg	fontys hs.	27	24
		sittard	fontys hs.		2
		tilburg	fontys hs.	82	75
totaal taal & cultuur			248	245	
ped-omgkd	m leren en innoveren	eindhoven	fontys hs.	96	125
totaal ped-omgkd				96	125
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	eindhoven	fontys hs.	256	226
		maastricht	hs. utrecht	184	178
		s-hertogenbosch	fontys hs.	102	110
		sittard	fontys hs.	88	84
		tilburg	fontys hs.	301	223
totaal speciaal			931	821	
TOTAAL			1.855	1.783	

Nieuwe initiatieven:

Avans onderzoekt de mogelijkheden voor een AD-opleiding met een lijn naar de VVE, als voltijds AD programma.

Binnen Radiant verband werkt De Kempel mee aan de ontwikkeling van een nieuwe master leren en gedrag\

Fontys denkt samen met de Hogeschool Zuyd na over een pabo-plus master. Ook wordt nagedacht over de ontwikkeling van een uitstrooprofiel beroepsonderwijs binnen de Master (S)EN.

Noordoost-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
assen	stenden hs.	42	26
emmen	stenden hs.	64	31
groningen	hanze hs. groningen	197	120
	stenden hs.	107	66
leeuwarden	nhl hs.	82	43
	stenden hs.	89	52
meppel	stenden hs.	95	54
TOTAAL		676	392

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
assen	stenden hs.	160	261
emmen	stenden hs.	191	247
groningen	hanze hs. groningen	733	814
	stenden hs.	347	401
leeuwarden	nhl hs.	333	367
	stenden hs.	272	314
meppel	stenden hs.	228	258
TOTAAL		2.264	2.662

Instream 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
sciences	biologie	leeuwarden	nhl hs.	14	11
	natuurkunde	leeuwarden	nhl hs.	3	8
	scheikunde	leeuwarden	nhl hs.	9	3
	wiskunde	groningen leeuwarden	nhl hs. nhl hs.	13 27	11 23
totaal sciences			66	56	
mens & maatschappij	aardrijkskunde	leeuwarden	nhl hs.	17	10
	algemene economie	leeuwarden	nhl hs.	10	9
	bedrijfseconomie	leeuwarden	nhl hs.	7	5
	geschiedenis	leeuwarden	nhl hs.	48	42
	gezondheidszorg en welzijn maatschappijleer	leeuwarden leeuwarden	nhl hs. nhl hs.	20 17	29 17
totaal mens & maatschappij			119	112	
taal & cultuur	duits	leeuwarden	nhl hs.	13	19
	engels	leeuwarden	nhl hs.	80	88
	frans	leeuwarden	nhl hs.	16	9
	fries	leeuwarden	nhl hs.	1	1
	nederlands	leeuwarden	nhl hs.	35	23
totaal taal & cultuur			145	140	
ped-omgkd	omgangskunde	leeuwarden	nhl hs.	8	6
totaal ped-omgkd			8	6	
TOTAAL			338	314	

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	leeuwarden	nhl hs.	119	103
	algemene economie	leeuwarden	nhl hs.	110	109
	bedrijfseconomie	leeuwarden	nhl hs.	39	35
	geschiedenis	leeuwarden	nhl hs.	262	256
	gezondheidszorg en welzijn maatschappijleer	leeuwarden leeuwarden	nhl hs. nhl hs.	160 130	174 134
	totaal mens & maatschappij			820	811
sciences	biologie	leeuwarden	nhl hs.	94	106
	natuurkunde	leeuwarden	nhl hs.	57	71
	scheikunde	leeuwarden	nhl hs.	56	57
	wiskunde	groningen leeuwarden	nhl hs. nhl hs.	111 200	127 211
totaal sciences			518	572	
taal & cultuur	duits	leeuwarden	nhl hs.	91	118
	engels	leeuwarden	nhl hs.	412	444
	frans	leeuwarden	nhl hs.	56	53
	fries	leeuwarden	nhl hs.	10	13
	nederlands	leeuwarden	nhl hs.	300	326
totaal taal & cultuur			869	954	
ped-omgkd	omgangskunde	leeuwarden	nhl hs.	93	84
totaal ped-omgkd			93	84	
TOTAAL			2.300	2.421	

Instream master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
exact	m leraar natuurkunde	groningen	nhl hs.	6	5
	m leraar wiskunde	groningen	nhl hs.	7	12
totaal exact				13	17
mens & maatschappij	m leraar alg economie	groningen	nhl hs.	8	14
totaal mens & maatschappij				8	14
taal & cultuur	m leraar Duits	groningen	nhl hs.	8	7
	m leraar Engels	groningen	nhl hs.	12	13
	m leraar Fries	groningen	nhl hs.	1	
	m leraar Nederlands	groningen	nhl hs.	10	12
totaal taal & cultuur			31	32	
ped-omgkd	m learning & innovation	leeuwarden	stenden hs.	10	22
totaal ped-omgkd				10	22
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	haren	hs. utrecht	26	23
		leeuwarden	chr. hs. windesheim	40	52
totaal speciaal				66	75
TOTAAL				128	160

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015		
mens & maatschappij	m leraar alg economie	groningen	nhl hs.	34	37		
			totaal mens & maatschappij		34	37	
sciences	m leraar natuurkunde	groningen	nhl hs.	22	23		
			m leraar wiskunde	groningen	nhl hs.	29	35
totaal sciences				51	58		
taal & cultuur	m leraar Duits	groningen	nhl hs.	30	37		
			m leraar Engels	groningen	nhl hs.	30	39
			m leraar Fries	groningen	nhl hs.	2	2
			m leraar Nederlands	groningen	nhl hs.	37	40
totaal taal & cultuur				99	118		
ped-omgkd	m learning & innovation	leeuwarden	stenden hs.	62	70		
totaal ped-omgkd				62	70		
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	haren	hs. utrecht	75	51		
		leeuwarden	chr. hs. windesheim	115	110		
totaal speciaal				190	161		
TOTAAL				436	444		

Nieuwe initiatieven:

De Hanze Hogeschool heeft de AD pedagogisch educatief medewerker in ontwikkeling.

Stenden hogeschool bekijkt twee opties voor de ontwikkeling van een AD programma (en zal daaruit nog een keuze maken): een programma gericht op de VVE/IKC, of de AD pedagogisch educatief medewerker met een eigen vertaalslag richting een basisprogramma voor instructeurs.

Hanze Hogeschool start in september met de nieuwe master talentontwikkeling en diversiteit.

Stenden hogeschool denkt na over de opzet van een master organisatieverandering. Met internationale partners wordt de mogelijkheid onderzocht een Master international education te ontwikkelen.

Oost-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
arnhem	hs. arnhem/nijmegen	107	74
deventer	saxion hs.	141	88
doetinchem	iselinge hs.	94	65
hengelo	saxion hs.	150	112
nijmegen	hs. arnhem/nijmegen	276	200
TOTAAL		768	539

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
arnhem	hs. arnhem/nijmegen	506	628
deventer	saxion hs.	609	671
doetinchem	iselinge hs.	389	440
hengelo	saxion hs.	555	596
nijmegen	hs. arnhem/nijmegen	980	1.005
TOTAAL		3.039	3.340

Instream 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	25	27
	economie	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	27	21
	geschiedenis	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	74	39
	gezondheidszorg en welzijn	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	27	22
totaal mens & maatschappij				153	109
sciences	biologie	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	20	35
	natuurkunde	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	6	6
	scheikunde	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	7	2
	wiskunde	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	31	50
totaal sciences				64	93
taal & cultuur	duits	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	29	33
	engels	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	131	82
	frans	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	15	18
	nederlands	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	36	50
totaal taal & cultuur				211	183
ped-omgkd	b opleidingskunde	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	57	51
	pedagogiek	nijmegen	hs. arnhem nijmegen	3	1
totaal ped-omgkd				60	52
TOTAAL				488	437

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	aardrijkskunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	131	136
	economie	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	222	214
	geschiedenis	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	371	314
	gezondheidszorg en welzijn	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	142	137
totaal mens & maatschappij				866	801
sciences	biologie	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	114	135
	natuurkunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	39	35
	scheikunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	31	27
	wiskunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	227	270
totaal sciences				411	467
taal & cultuur	duits	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	165	177
	engels	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	477	480
	frans	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	85	88
	nederlands	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	276	301
totaal taal & cultuur				1.003	1.046
ped-omgkd	b opleidingskunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	438	438
	pedagogiek	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	59	42
totaal ped-omgkd				497	480
TOTAAL				2.777	2.794

Instroom master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	m leraar alg economie	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	13	7
totaal mens & maatschappij				13	7
sciences	m leraar wiskunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	7	11
totaal sciences				7	11
taal & cultuur	m leraar engels	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	9	14
	m leraar nederlands	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	9	8
totaal taal & cultuur				18	22
ped-omgkd	m leren en innoveren	hengelo	saxion hs.	17	34
totaal ped-omgkd				17	34
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	arnhem	hs. utrecht	53	31
		doetinchem	hs. utrecht	21	1
		enschede	chr. hs. windesheim		57
			hs. utrecht	23	35
		hengelo	chr. hs. windesheim	51	
		nijmegen	fontys hs.	84	61
totaal speciaal				232	185
TOTAAL				287	259

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
mens & maatschappij	m leraar alg economie	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	44	44
totaal mens & maatschappij				44	44
sciences	m leraar wiskunde	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	36	41
totaal sciences				36	41
taal & cultuur	m leraar engels	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	47	53
	m leraar nederlands	nijmegen	hs. arnhem en nijmegen	34	38
totaal taal & cultuur				81	91
ped-omgkd	m leren en innoveren	hengelo	saxion hs.	51	70
totaal ped-omgkd				51	70
speciaal	m leraar speciaal onderwijs	arnhem	hs. utrecht	117	83
		doetinchem	hs. utrecht	43	18
		enschede	chr. hs. windesheim		119
			hs. utrecht	63	66
		hengelo	chr. hs. windesheim	95	
		nijmegen	fontys hs.	170	155
totaal speciaal				488	441
TOTAAL				700	687

Nieuwe initiatieven:

Saxion heeft de AD pedagogisch educatief medewerker in ontwikkeling. Iselinge ontwikkelt mee aan de Masters leren en gedrag en de Master toekomstgericht onderwijs, die binnen het Radiant verband worden ontwikkeld. De HAN denkt na over de ontwikkeling van een nieuwe masteropleiding, als variant op de master Leren en Innoveren, gericht op de doorstroom na de bachelor, en modulair ingericht.

Midden-Nederland

Instroom pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
almere	chr. hs. windesheim	61	48
amersfoort	hs. utrecht	66	43
ede	chr. hs. ede	158	122
utrecht	hs. utrecht	160	137
	marnix academie	360	238
zvolle	chr. hs. windesheim	130	105
	hs. viaa	145	87
	kath. pabo zwolle	164	145
TOTAAL		1.244	925

Inschrijvingen pabo.

HS_GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
almere	chr. hs. windesheim	236	289
amersfoort	hs. utrecht	261	322
ede	chr. hs. ede	597	609
utrecht	hs. utrecht	764	879
	marnix academie	1.286	1.415
zvolle	chr. hs. windesheim	491	567
	hs. viaa	486	574
	kath. pabo zwolle	662	705
TOTAAL		4.783	5.360

Instream 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
agrarisch	b educ/kennisman. groene sector	wageningen	vilentum hs.	106	93
mens & maatschappij	aardrijkskunde	utrecht	hs. utrecht	24	21
		zwolle	chr. hs. windesheim	28	25
	algemene economie	zwolle	chr. hs. windesheim	27	27
		zwolle	chr. hs. windesheim	6	
	bedrijfseconomie	zwolle	chr. hs. windesheim	6	
		utrecht	hs. utrecht	85	62
	geschiedenis	zwolle	chr. hs. windesheim	60	61
		utrecht	hs. utrecht	14	14
	gezondheidszorg en welzijn	zwolle	chr. hs. windesheim	28	26
		ede	chr. hs. ede	9	16
godsdienst	utrecht	chr. hs. windesheim	1	1	
		fontys hs.	4	7	
	zwolle	chr. hs. windesheim	7	3	
totaal mens & maatschappij				293	263
sciences	biologie	utrecht	hs. utrecht	25	35
		zwolle	chr. hs. windesheim	20	18
	natuurkunde	utrecht	hs. utrecht	11	18
		zwolle	chr. hs. windesheim	9	8
	scheikunde	utrecht	hs. utrecht	21	14
		zwolle	chr. hs. windesheim	11	5
	techniek	utrecht	hs. utrecht	8	4
wiskunde	utrecht	hs. utrecht	43	42	
zwolle	chr. hs. windesheim	45	38		
totaal sciences				193	182
taal & cultuur	duits	utrecht	hs. utrecht	24	23
		zwolle	chr. hs. windesheim	13	17
	engels	utrecht	hs. utrecht	136	126
		zwolle	chr. hs. windesheim	82	110
	frans	utrecht	hs. utrecht	12	10
		zwolle	chr. hs. windesheim	14	13
	nederlands	utrecht	hs. utrecht	37	24
zwolle		chr. hs. windesheim	36	33	
spaans	utrecht	hs. utrecht	31	22	
totaal taal & cultuur				385	378
techn. beroepsopl.	consumptieve techniek i en ii	wageningen	vilentum hs.	21	13
	het technisch beroepsonderwijs	zwolle	chr. hs. windesheim	35	38
totaal techn. beroepsopl.				56	51
ped-omgkd	omgangskunde	utrecht	hs. utrecht	28	25
totaal ped-omgkd				28	25
speciaal	b opl. leraar gebarentaal/tolk ngt	utrecht	hs. utrecht	52	42
totaal speciaal				52	42
TOTAAL				1.113	1034

Inschrijvingen 2e graads lerarenopleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
agrarisch	educ/kennisman. groene sector	wageningen	vilentum hs.	616	603
mens & maatschappij	aardrijkskunde	utrecht	hs. utrecht	137	157
		zwolle	chr. hs. windesheim	124	115
	algemene economie	zwolle	chr. hs. windesheim	156	164
		zwolle	chr. hs. windesheim	41	38
	bedrijfseconomie	zwolle	chr. hs. windesheim	41	38
		utrecht	hs. utrecht	482	463
	geschiedenis	zwolle	chr. hs. windesheim	304	288
		utrecht	hs. utrecht	77	85
	gezondheidszorg en welzijn	zwolle	chr. hs. windesheim	126	130
		ede	chr. hs. ede	87	84
godsdienst	utrecht	chr. hs. windesheim	11	7	
		fontys hs.	15	28	
	zwolle	chr. hs. windesheim	51	43	
totaal mens & maatschappij				1.611	1.602
sciences	b docent info/comm. technologie	zwolle	chr. hs. windesheim	31	15
		utrecht	hs. utrecht	229	243
	biologie	zwolle	chr. hs. windesheim	137	124
		utrecht	hs. utrecht	134	153
	natuurkunde	zwolle	chr. hs. windesheim	55	58
		utrecht	hs. utrecht	89	91
	scheikunde	zwolle	chr. hs. windesheim	54	55
		utrecht	hs. utrecht	71	63
	techniek	zwolle	chr. hs. windesheim	29	18
		utrecht	hs. utrecht	382	381
wiskunde	zwolle	chr. hs. windesheim	213	228	
totaal sciences				1.424	1.429
taal & cultuur	duits	utrecht	hs. utrecht	121	123
		zwolle	chr. hs. windesheim	104	109
	engels	utrecht	hs. utrecht	722	751
		zwolle	chr. hs. windesheim	402	401
	frans	utrecht	hs. utrecht	91	74
		zwolle	chr. hs. windesheim	69	59
	nederlands	utrecht	hs. utrecht	319	297
zwolle		chr. hs. windesheim	344	263	
spaans	utrecht	hs. utrecht	186	188	
totaal taal & cultuur				2.358	2.265
techn. beroepsopl.	consumptieve techniek i en ii	wageningen	vilentum hs.	65	70
	het technisch beroepsonderwijs	zwolle	chr. hs. windesheim	208	214
totaal techn. beroepsopl.				273	284
ped-omgkd	omgangskunde	utrecht	hs. utrecht	262	231
totaal ped-omgkd				262	231
speciaal	b opl. leraar gebarentaal/tolk ngt	utrecht	hs. utrecht	343	314
totaal speciaal				343	314
TOTAAL				6.887	6.728

Instream master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
agrarisch	m leren en innoveren	wageningen	vilentum hs.	32	30
mens & maatschappij	m leraar aardrijkskunde	utrecht	hs. utrecht	26	20
		ede	chr. hs. ede	6	6
	m leraar godsdienst	utrecht	fontys hs.	5	2
		zvolle	chr. hs. windesheim	1	5
totaal mens & maatschappij				38	33
sciences	m leraar biologie	utrecht	hs. utrecht	21	22
	m leraar natuurkunde	utrecht	hs. utrecht	19	27
	m leraar scheikunde	utrecht	hs. utrecht	25	21
	m leraar wiskunde	utrecht	hs. utrecht	29	23
totaal sciences				94	93
taal & cultuur	m leraar duits	utrecht	hs. utrecht	10	21
	m leraar engels	utrecht	hs. utrecht	14	32
	m leraar frans	utrecht	hs. utrecht	14	12
	m leraar nederlands	utrecht	hs. utrecht	25	26
totaal taal & cultuur				63	91
ped-omgkd	m learning & innovation	zvolle	chr. hs. windesheim	46	58
	m leren en innoveren	utrecht	marnix academie	104	63
		zvolle	marnix academie	32	27
totaal ped-omgkd				182	148
speciaal	m opl. dovenstudies/ ngt	utrecht	hs. utrecht	2	5
		utrecht	hs. utrecht	2	
	m auditief gehandicapten	utrecht	hs. utrecht	3	4
		utrecht	chr. hs. windesheim	78	61
	m communicatief gehand.	utrecht	fontys hs.	70	64
			hs. utrecht	98	85
			chr. hs. windesheim	143	191
			zvolle	hs. utrecht	96
totaal speciaal				492	486
TOTAAL				901	881

Nieuwe initiatieven:

VIAA en de KPZ werken samen met Landstede aan een AD pedagogische professional. Daarnaast bestaat het voornemen een kind-onderwijs campus op te zetten.

CHE richt bestaande master contextuele hulpverlening in met meer nadruk op educatie, nieuwe naam: Contextual approach of primary education

Binnen Radiant-verband werken CHE, Marnix, VIAA en KPZ mee aan de ontwikkeling van de Master Leren en gedrag. De Marnix ontwikkelt in dit verband ook de master toekomstgericht onderwijs

Inschrijvingen master opleidingen.

OPLEIDINGSGROEP	OPLEIDING	GEMEENTE	HOGESCHOOL	2014	2015
agrarisch	m leren en innoveren	wageningen	vilentum hs.	73	75
mens & maatschappij	m leraar aardrijkskunde	utrecht	hs. utrecht	95	90
		ede	chr. hs. ede	17	19
	m leraar godsdienst	utrecht	fontys hs.	25	19
		zvolle	chr. hs. windesheim	6	10
totaal mens & maatschappij				143	138
sciences	m leraar biologie	utrecht	hs. utrecht	103	95
	m leraar natuurkunde	utrecht	hs. utrecht	76	81
	m leraar scheikunde	utrecht	hs. utrecht	39	58
	m leraar wiskunde	utrecht	hs. utrecht	111	106
totaal sciences				329	340
taal & cultuur	m leraar duits	utrecht	hs. utrecht	51	60
	m leraar engels	utrecht	hs. utrecht	85	99
	m leraar frans	utrecht	hs. utrecht	32	36
	m leraar nederlands	utrecht	hs. utrecht	100	98
	m leraar spaans	utrecht	hs. utrecht	2	
	totaal taal & cultuur				270
ped-omgkd	m learning & innovation	zvolle	chr. hs. windesheim	131	133
		utrecht	marnix academie	159	141
	m leren en innoveren	zvolle	marnix academie	39	88
totaal ped-omgkd				329	362
speciaal	m opl. dovenstudies/ ngt	utrecht	hs. utrecht	13	13
		utrecht	hs. utrecht	6	3
	m auditief gehandicapten	utrecht	hs. utrecht	19	9
		utrecht	chr. hs. windesheim	163	148
	m comm. gehandicapten	utrecht	fontys hs.	158	156
			hs. utrecht	237	173
			chr. hs. windesheim	399	421
			zvolle	hs. utrecht	177
totaal speciaal				1.172	1.104
TOTAAL				2.316	2.312

De HU en Windesheim hebben afspraken gemaakt over het opschonen van de lesplaatsen voor de Master (Special) Educational Needs. Ook komen er nieuwe leerroutes en wordt de opleiding verbreed. Door de bundeling in een graduate school ontstaan er ook lesplaatsen voor de eerstegraads vakmasters in Zwolle. Samen met de UT wordt bekeken of er een gezamenlijke master ontwikkeld kan worden voor een eerstegraads opleiding economie en maatschappijleer. Stoas Vilentum ontwikkelt een master gericht op leren in complexe projecten.

Samenwerking
brengt kwaliteit

Uitgave Vereniging Hogescholen/2016
www.vereniginghogescholen.nl

Redactie Vereniging Hogescholen, Ad de Graaf en Judith Kivits

Opmaak Studio Id Gorinchem

Druk Altijddrukwerk Utrecht